

Ochrana náboženského cítění po česku: případ Duka a jeho dopady na ochranu náboženského cítění v České republice*

Protection of Religious Feelings in the Czech Republic and the Case of Cardinal Duka

Karolina Michková**

Abstrakt

Článek se zabývá ochranou náboženského cítění v České republice v kontextu ojedinělého případu sporu kardinála Duky s brněnskou divadelní scénou ohledně divadelních her s blasfemickými prvky. Autorka provádí kontextuální analýzu rozhodnutí vydaných v tomto sporu, a to zejména rozsudku Nejvyššího soudu a nálezu Ústavního soudu a poukazuje na problematické aspekty odůvodnění obou rozhodnutí. U Nejvyššího soudu se zaměřuje na jeho tvrzení, že součástí Listiny základních práv a svobod je právo na ochranu náboženského cítění. U Ústavního soudu pak na jím provedený test legality, v rámci kterého rozšířil využitelnost žaloby na ochranu osobnosti i pro případy reflexní újmy věřících. Článek zohledňuje literaturu české odborné veřejnosti na téma ochrany náboženského cítění a rozsáhlou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva.

Klíčová slova

Blasfemie; svoboda projevu; právo na ochranu náboženského cítění; čl. 9 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod; Evropský soud pro lidská práva.

Abstract

The article deals with the protection of religious feelings in the Czech Republic in the context of the unique case of Cardinal Duka's dispute with the Brno theatre scene over plays with blasphemous elements. The author takes on a contextual analysis of the decisions issued in this dispute, in particular the Supreme Court's judgment and the Constitutional Court's ruling and points out the problematic aspects of the reasoning of both decisions. For the Supreme Court, the author focuses on its assertion that the right to the protection of religious feelings is part of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms. Regarding the Constitutional Court's ruling, the author considers its legality test, which extended the applicability of the civil action for the protection of personality to cases of reflexive harm

* Tento článek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu Právo a politika (MUNI/A/1439/2021) podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2022.

Článek vychází z autorčiny diplomové práce a ze soutěžní práce SVOČ, které byly v roce 2022 obhájeny na Právnické fakultě Masarykovy univerzity.

** Mgr. Karolina Michková, doktorandka, Katedra ústavního práva a politiky, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Constitutional Law and Political Science, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: michkovakarolina@seznam.cz

to religious believers. The article takes into account the literature of Czech academics on the protection of religious feelings and the extensive case law of the European Court of Human Rights.

Keywords

Blasphemy; Freedom of Expression; Right to the Protection of Religious Feelings; Art. 9 of the European Convention on Human Rights; European Court of Human Rights.

Úvod

V květnu 2018 došlo v brněnském divadle Husa na provázku k zajímavé události. V rámci festivalu byla uvedena hra *Naše násilí a vaše násilí*. Obsahovala scénu, ve které herec znázorňující Ježíše simuluje znásilnění muslimky. Představení se zúčastnila i brněnská extremistická¹ skupina Slušní lidé. Její členové se po začátku hry zvedli a snažili se zablokovat pódium, aby herci nemohli dále hrát. Ve stejnou dobu před divadlem probíhal protest křesťanů. Herci sice představení nakonec dokončili, ale konflikt s věřícími pokračoval dál. Kardinál Duka a advokát Ronald Němec totiž společně podali žalobu na ochranu osobnosti proti Centru experimentálního divadla a Národnímu divadlu Brno.

Spor mezi kardinálem Dukou a brněnskou divadelní scénou otevřel v České republice otázku postihování blasfemie v praxi. Jak níže rozvedu, jakkoliv bylo téma blasfemie předmětem mnohých odborných prací od českých autorů, tento spor byl první, který se objevil u českých soudů. Od teoretických úvah jsme se přesunuli do právní praxe postihování blasfemie. Blasfemii lze obecně definovat jako projevy, které nějakým způsobem urážejí určitou náboženskou doktrínu.² Tyto projevy je možné postihovat různými způsoby, a to od zabavení filmu nebo zákazu reklamy až po trestní stíhání. Případ Duka ale přinesl pozoruhodný další způsob postihu blasfemie, a to skrze žalobu na ochranu osobnosti. Postihováním blasfemie může stát sledovat různé cíle. Jeden, který se dlouhodobě objevuje v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (ESLP), je ochrana náboženského cítění. Naše soudy se až do případu kardinála Duky ochranou náboženského cítění nezabývaly. Nejvyšší soud ale při posuzování případu explicitně uvedl, že v Česku právo na ochranu náboženského cítění existuje. Ústavní soud zase uvedl, že náboženské cítění je součástí svobody vyznání a jeho ochrana spadá pod limitační klauzuli svobody projevu.

¹ Extremismus. Souhrnná situační zpráva 2. čtvrtletí roku 2017. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 7. 8. 2017. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/extremismus-souhrnna-situacni-zprava-za-2-ctvrtleti-roku-2017.aspx>

² Podle Benátské komise neexistuje jednotná definice blasfemie. „Podle Merriam-Webster je rouhání definováno jako: 1: čin urážející Boha nebo projevující pohrdání či nedostatek úcty k němu b: čin, který si nárokuje atributy božstva; 2: neúcta k něčemu, co je považováno za posvátné nebo nedotknutelné. Podle zprávy Výboru pro kulturu, vědu a vzdělávání o rouhání, náboženských urážkách a nenávislných projevech vůči osobám na základě jejich náboženského vyznání lze rouhání definovat jako provinění v podobě urážky nebo projevování pohrdání či nedostatku úcty vůči Bobu, a tím i vůči čemukoli, co je považováno za posvátné. Irská komise pro právní reformu navrhla právní definici „rouhání“ jako něčeho, jehož jediný účinek pravděpodobně způsobí pobouření značného počtu vyznavačů jakéhokoli náboženství na základě svého urážlivého obsahu týkajícího se záležitostí, které toto náboženství považuje za posvátné.“ In: Report on the relationship between freedom of expression and freedom of religion: the issue of regulation and prosecution of blasphemy, religious insult and incitement to religious hatred. *Benátská Komise* [online]. Rada Evropy, 2008, bod 24. Dostupné z: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)026-e)

Cílem tohoto článku je kontextuální analýza nastíněného právního problému. Závěry Nejvyššího soudu a Ústavního soudu si totiž zaslouží hlubší pozornost. Jakkoliv sice kardinál Duka a advokát Ronald Němec se svou žalobou na ochranu osobnosti neuspěli, do českého právního prostředí se jim možná podařilo dostat víc, než se na první pohled zdá. V článku nejprve představím případ sporu kardinála Duky s brněnskou divadelní scénou. Následně shrnu odůvodnění Městského soudu v Brně, Krajského soudu v Brně a Nejvyššího soudu. U Nejvyššího soudu se zastavím u jeho tvrzení, že součástí svobody vyznání v Česku je právo na ochranu náboženského cítění. Nejvyšší soud k tomuto závěru došel na základě jediného zdroje, zatímco názorové spektrum české odborné veřejnosti je mnohem širší. Poté se zaměřím na zamítavý nálezný Ústavního soudu, který závěry Nejvyššího soudu korigoval, ale zároveň debatu nad ochranou náboženského cítění významně posunul. S ohledem na to, jak velkou roli v českém případě hrála rozhodovací činnost ESLP, v další části článku shrnu jeho judikaturu k ochraně náboženského cítění. Na praktických příkladech vysvětlím, na základě jakých kritérií ESLP jednotlivé případy rozporu mezi svobodou projevu a ochranou náboženského cítění rozhoduje a jak obecně přistupuje k ochraně náboženského cítění. Následně se zaměřím na možné dopady případu Duka na české právní prostředí.

1 Blasfemické divadelní hry a kardinál chránící náboženské cítění věřících

V květnu 2018 byla v brněnském divadle uvedena dvě divadelní představení: *Prokletí* a *Naše násilí a vaše násilí*. Představení vyvolala velkou vlnu nevole v rámci křesťanské komunity kvůli jejich tématice a specifickým kontroverzním scénám. *Prokletí* se zabývá zneužíváním dětí kněžími a obsahuje scénu, ve které je naznačován orální sex na soše papeže Jana Pavla II. Součástí představení *Naše násilí a vaše násilí* pak byla scéna, v níž Ježíš znásilňuje muslimskou ženu. Obě hry byly i přes mnohé protesty odehrány.

Spor mezi kardinálem Dominikem Dukou a brněnskou divadelní scénou začal, když se společně se svým advokátem Ronaldem Němcem rozhodli podat žalobu na ochranu osobnosti (žalobci tedy byli oba). Uvedení her podle nich představovalo zásah do osobnostních práv příslušníků římskokatolické církve. Specificky uváděli, že bylo narušeno právo na důstojnost, neboť reprezentant jejich víry byl zobrazen nedůstojným způsobem. Rovněž namítali, že hry zasáhly do jejich práva na svobodu vyznání a projevu víry a svobody myšlení a svědomí, neboť se nemohou ztotožnit s osobou, o níž se šíří informace, že znásilňuje ženu, „resp. že reprezentuje náboženství, jež znásilňuje islám“.³

Podle Městského soudu v Brně, který o žalobě rozhodoval na prvním stupni, se hry mohly žalobců citově dotknout a urazit je, ale na jejich právech se projevit nemohly a neprojevily. Scény, které měly zasáhnout do práv žalobců byly alegorickými zobrazeními, nejednalo se o skutková tvrzení nebo hodnotící soudy a cílem her bylo upozornit na společenské problémy.⁴ Hry se specificky netýkaly ani jednoho ze žalobců a jen proto, že se děj hry může

³ Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 18. 3. 2019, č. j. 112 C 88/2018-190, s. 1–2.

⁴ Ibid., s. 7–8.

někoho dotknout, není možné přistoupit k sankci. Žalobci navíc hru ani neviděli. Každé jednání je nutné z hlediska potenciality zásahu do práv posuzovat pohledem průměrného člověka, nikoli „extremisty“.⁵

Po neúspěšné žalobě se žalobci následně odvolali ke Krajskému soudu v Brně, který odvolání zamítl. Krajský soud uvedl, že žalobci se snaží skrze soukromoprávní žalobu na ochranu svých osobností zavést v České republice skrze judikaturu civilní delikt blasfemie.⁶ Podle judikatury Nejvyššího soudu a Ústavního soudu při zásahu, který se dotýká práva na ochranu osobnosti skupiny osob, „*mohou být dotčena osobnostní práva každé z nich a každá tato osoba je návazně aktivně legitimována ke podání žaloby na ochranu vlastní osobnosti.*“⁷ Je ale třeba vždy zkoumat, jak se takový útok projeví v individuální sféře jednotlivých osob. Krajský soud zdůraznil, že v předchozích případech, které se týkaly kolektivní difamace žaloby na ochranu osobnosti, podávaly osoby „*které byly zásahem dotčeny přímo a bezprostředně a nebyly tedy dotčeny toliko zprostředkovaně odrazem (reflexí) zásahu samotného. [...] Byla tak shodně dána přímá a bezprostřední věcná, časová i místní souvislost zásahu s osobou zásahem dotčenou.*“⁸ Judikaturu, která shledala aktivní legitimaci v případech kolektivní difamace, následně krajský soud odlišuje od nynějšího případu, neboť k nemajetkové újmě na náboženském cítění mohlo v případě žalobců dojít pouze „*zprostředkovaně odrazem (reflexí) částí představení, u nichž nebyli osobně přítomni, v médiích, resp. ve veřejném prostoru.*“⁹ Ochrana před odrazem zásahu nemůže být dle krajského soudu natolik široká, že by autor blasfemického projevu musel odčinit újmu každému jednotlivci z křesťanského společenství.¹⁰ Dle Krajského soudu je nutné, aby církve a věřící osoby tolerovaly a akceptovaly i negativní projevy vůči jejich víře a symbolům, pokud takové projevy mohou přispívat k zamyšlení a debatě nad otázkami veřejného zájmu a pokud nejde o projevy, jež podněcují k nenávisti.¹¹

Po neúspěšném odvolání u Krajského soudu v Brně¹² se žalobci obrátili na Nejvyšší soud. Ten sice dovolání zamítl, nicméně uvedl, že k zásahu do práva člověka svobodně a nerušeně vyznávat víru může dojít i útokem proti symbolům či tezím, na nichž konkrétní náboženství spočívá, neboť osobní vztah věřících k těmto základním symbolům a jejich uctívání je podstatou víry. Dle Nejvyššího soudu existuje jako součást svobody vyznání právo nebýt vystaven projevům hrubě urážejícím náboženské cítění, především pokud by se jednalo o cílený atak, případně výkon jiného náboženství. Nejvyšší soud v této části odůvodnění odkázal na komentář k čl. 15 Listiny z roku 2012.¹³ Rovněž uvedl, že „*porušení práva na svobodu vyznání by představoval zejména úmyslný, cílený, hrubý a samoúčelný útok, působící na poškozeného bezprostředně,*

⁵ Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 18. 3. 2019, č. j. 112 C 88/2018-190, s. 9.

⁶ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 20. 11. 2019, sp. zn. 70 Co 170/2019, bod 48.

⁷ Ibid., bod 32.

⁸ Ibid., bod 34.

⁹ Ibid., bod 35.

¹⁰ Ibid., bod 40.

¹¹ Ibid., bod 56.

¹² Ibid.

¹³ WAGNEROVÁ, E. et al. *Listina základních práv a svobod*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.

a to především za situace, kdy by se poškozený jeho působení nemohl vyhnout.“¹⁴ Pokud by ale projev byl učiněn za cílem dialogu a jeho jedinou snahou by nebylo šokovat a urazit věřící, pak by mu měla být poskytnuta ochrana. Nejvyšší soud výslovně říká, že takovému projevu by bylo namíste poskytnout ochranu na úkor ochrany náboženského cítění, které je, dle něj, vnitřní složkou práva na svobodu vyznání. Dále uvádí, že pokud umělecké dílo bez hlubšího smyslu neútočí na nějaké náboženství, neuráží a neznevažuje jeho symboly a představitele, pak nezasahuje do práva na svobodu vyznání.¹⁵

U rozsudku Nejvyššího soudu je třeba se na chvíli zastavit. Městský soud ani krajský soud zásah do práv neshledaly. Nejvyšší soud sice souhlasil se závěrem krajského soudu, že k zásahu do osobnostních práv nedošlo, ale dovodil, že součástí práva na svobodu vyznání je právo na ochranu náboženského cítění. Vycházel přitom z jediného zdroje a právo na ochranu náboženského cítění dosadil do Listiny bez jakékoliv reflexe. Odborná veřejnost může mít vliv na rozhodování soudů. Soudy běžně rozhodují za užití komentářové literatury a někdy se v jejich rozhodnutích objevují i odborné články. Nejvyšší soud ve svém rozsudku vychází pouze z komentáře k Listině z roku 2012. Má tedy smysl zkoumat, jak se česká odborná veřejnost staví k ochraně náboženského cítění, neboť je třeba zhodnotit, zda Nejvyšší soud vycházel z názoru, který je mezi českou odbornou veřejností nesporný a zda zohlednil případné problematické aspekty tohoto přístupu.

2 Ochrana náboženského cítění v českém odborném diskurzu

Podle komentáře Petra Jägera k čl. 15 Listiny z roku 2012 je součástí svobody vyznání v rámci *fori interni* i „právo nebyt vystaven projevům, které hrubě urážejí náboženské cítění, především pokud by se jednalo o cílený atak, případně o výkon jiného náboženství. [...] Český právní řád neupravuje trestný čin blasfemie (rouhání); ten i jiná omezení svobody projevu však mohou být v demokratické společnosti obhajitelná. Primárním hlediskem není ochrana konkrétní náboženské doktríny, nýbrž hrubost, hanlivost či urážlivost projevu.“¹⁶ Jinak řečeno, dle Jägera existuje právo na ochranu náboženského cítění. Zajímavé je i zasazení tohoto práva do čl. 15 Listiny. K tomuto článku totiž Listina výslovně nestanoví žádné podmínky pro jeho omezení.

Michal Bartoň uvádí, že rozsah pozitivních závazků ve vztahu ke svobodě vyznání je stále předmětem diskusí a postupného upřesňování. To je i případ rozsahu závazku chránit náboženské cítění. Stát by měl postihovat projevy, které mohou některé osoby odradit od výkonu jejich svobody vyznání třeba z důvodu strachu. Zároveň ale musí respektovat svobodu projevu a zaručit debatu o veřejných otázkách, do kterých spadají otázky náboženské. Osoby by tedy měly mít právo víru a náboženství popírat či zesměšňovat.¹⁷ Bartoň uvádí, že blasfemie (ve své práci používá pojem rouhání) není pouze „humoristické nakládání s různými náboženstvími či různé formy uměleckého ztvárnění náboženských motivů či figur“.¹⁸ Může jít i o „vážně

¹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2021, sp. zn. 25 Cdo 1081/2020, s. 7.

¹⁵ Ibid., s. 8.

¹⁶ JÄGER, P. Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání. In: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 380.

¹⁷ BARTOŇ, M. et al. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 338.

¹⁸ BARTOŇ, M. *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 314.

*míněnou kritiku, polemiku, zpochybňování či popírání určitých dogmat, koncepcí či idejí, řečeno obecně o jakoukoli formu diskuse, ať již mezi náboženstvími navzájem (resp. jejich stoupenci), tak mezi stoupenci určitého vyznání a těmi, kteří jsou bez vyznání.*¹⁹

Podle Bartoně se postihy blasfemie zdůvodňují ochranou morálky spojené s náboženským cítěním věřících. Státy mají v případech ochrany morálky široký prostor pro uvážení. Omezení blasfemie ale nelze stavět na roveň jiným projevům nemravnosti, zejména ne projevům obscénním. Obscenitu a blasfemii nelze zaměňovat, jinak by příslušníci určité církve vnucovali svůj pohled na nemravnost celé společnosti. Podle Bartoně má blasfemie blíže k politickým projevům než projevům obscénním. Těmto projevům oproti obscénním projevům svědčí nejvyšší ochrana a jejich omezení podléhá nejprísnějšímu soudnímu přezkumu. Pokud je ale určitý projev obscénní, tak zásah státu obстоjí, i když by odkázal jen na obscenitu projevu (projev by se ani nemusel týkat náboženství).²⁰

Podle Bartoně „[v] *sekularizovaném státě garantujícím pluralitu vyznání, jakož i právo být bez vyznání, pak nemohou otázky roubaní spadat pod univerzální normativní regulaci (tedy právo).*“²¹ Subjektivní právo nebýt napadán ve svém náboženském přesvědčení nelze podle Bartoně z čl. 9 Úmluvy dovodit. Ten má zajišťovat projev vyznání či přesvědčení. Jinými slovy, stát má jedincům umožnit aktivní činnosti, neomezovat je a zajistit, že v těchto aktivních činnostech nebudou rušeni.²² Bartoň vyslovuje názor, že ESLP by neměl státům poskytovat tak široký prostor pro uvážení. Na evropské úrovni je zejména ochrana uměleckého projevu nízká a nepředvídatelná. Judikatura ESLP jasně nevymezila kritéria pro posouzení hranic prostoru pro uvážení. Při aplikaci limitační klauzule čl. 10 Úmluvy by měl ESLP více brát v úvahu, zda je postih nebo jiné omezení projevu či tvorby, které obsahují prvky blasfemie, nezbytné v demokratické společnosti a naplňuje naléhavou společenskou potřebu. Bude potřeba rozlišit, do jaké míry blasfemický projev směřuje vůči určité osobě a do jaké míry vůči abstraktnímu učení. Verbální napadání proroka totiž není to samé, jako když někdo verbálně napadá třetí osobu. Zpochybňování určitého náboženství či jeho dogmat pak není to stejné, co zpochybňování rasové rovnosti. Vždy bude nutné zhodnotit míru útočnosti, projevované nenávisi, napadání nebo podněcování.²³ Blasfemii lze dle judikatury ESLP kromě trestní sankce postihovat a regulovat i jinými způsoby, „*může jít např. o zákaz distribuce uměleckého díla (filmu) či jeho zabavení.*“²⁴ Bartoň ale dodává, že přehled represivních opatření není úplný, protože ne všechny zákazy či omezení se dostanou před soudy.²⁵

Pavel Molek závěr Petra Jägera ohledně zařazení práva na ochranu náboženského cítění pod *fori interni* považuje za kontroverzní nebo v českém kontextu přinejmenším menšinový. Uvádí, že pokud se společnost neváže na určitou církev či náboženskou vyznání, nemělo by kvůli blasfemii docházet k trestnímu nebo jinému stíhání. Blasfemii definuje, na základě

¹⁹ BARTOŇ, 2010, op. cit., s. 314.

²⁰ Ibid., s. 322.

²¹ BARTOŇ, M. et al. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 339.

²² BARTOŇ, 2010, op. cit., s. 323.

²³ Ibid., s. 323–324.

²⁴ Ibid., s. 315.

²⁵ Ibid.

názoru Benátské komise, jako „něco, co má za vylučný účel vyvolat poboršení u nemalého množství příslušníků určité víry pomocí obsahu, který je urážlivý vůči věcem pokládáným daným náboženstvím za posvátné“. Úmluva podle Molka výslovně nezakotvuje „právo na to, aby člověk nebyl poboršován náboženskými projevy jiných a aby nebyl poboršován ve své vlastní víře“.²⁶ Odkazuje na názor Michala Bartoně, podle kterého v sekularizovaném státě, který garantuje pluralitu vyznání, a i právo být bez vyznání, nemají být otázky blasfemie upravovány právem. Obhajovat zákaz blasfemie je dle Molka stále těžší a dá se předpokládat, že evropské země, které blasfemii trestně postihují, postupně dojdou k závěru, že stačí postihovat *hate speech*. ESLP navíc v poslední době častěji shledává porušení čl. 10 Úmluvy v případě postihu blasfemie. Není tomu ale tak vždy, Molek poukazuje na případ *E. S. proti Rakousku*, který skončil v neprospěch svobody projevu.²⁷

Filip Rigel v komentáři k Listině z roku 2021 uvádí, že stát by měl zajistit „aby jednotlivci nebyli ve svém náboženském cítění bezdůvodně napadáni a hrubě uráženi jinými osobami, které překročí meze svobody projevu, byť vyřizovací určitěho náboženského směru nemohou očekávat, že jejich náboženská doktrína nebude podrobena kritice.“ Podle něj je tato ochrana součástí *fori externi*. Odkazuje na rozsudek *E. S. proti Rakousku*, který se týkal projevu, který podle ESLP vybočil z mezí přípustné kritiky a jeho jediným cílem byla dehonestace významné figury jednoho náboženství. Dále uvádí, že za účelem omezení nenávistných protináboženských projevů ve společnosti Česko přijalo trestní normy, které kriminalizují *hate speech*. Otázkou tedy je, zda mezi svobody projevu Rigel myslí *hate speech*, nebo hrubě urážlivé projevy. Na jednu stranu totiž vychází z judikatury ESLP, která připouští omezení svobody projevu kvůli hrubě urážlivým projevům, na druhou stranu odkazuje na ustanovení trestního zákoníku, která postihují *hate speech*. Tyto dva projevy ale nejsou zaměnitelné. Oproti Jägerovi ale tuto problematiku zasazuje do *fori externi* a čl. 16 Listiny, čímž připouští možné zásahy do náboženského cítění.²⁸

Podle Romana Barinky jsou celoevropské principy týkající se ochrany náboženského cítění, formulované v rozhodovací praxi ESLP, budovány na tom, že nezáleží na tom, zda dochází k blasfemii, ale jakou formu blasfemie má. „*Skerze důraz na minimální míru slušnosti a ohleduplnosti k náboženským citům věřících tato regulace zaručuje udržení veřejného pořádku a náboženského smíru ve společnosti.*“²⁹ Barinka kritizuje přístup ESLP v rozhodnutí *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*. Podle něj ESLP přistupoval k případu s přehnaným sebeomezením a jeho postoj je v rozporu s tím, že svoboda projevu se vztahuje i na projevy, které šokují, uráží a pobuřují.³⁰ Umělecký projev, i urážlivý, může podle Barinky „*efektivně přispívat k debatě o důležitých otázkách celospolečenského významu*“.³¹ Náboženství vykonává velkou moc a významným způsobem ovlivňuje myšlenky a chování věřících. Stejně jako politické režimy, by tak náboženské

²⁶ MOLEK, P. *Základní práva. Svazek druhý – Svoboda*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 284.

²⁷ *Ibid.*, s. 284–286.

²⁸ RIGEL, F. Čl. 16 [Právo na náboženské projevy a nezávislost církví na státu]. In: *Listina základních práv a svobod*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 471.

²⁹ BARINKA, R. Svoboda projevu versus náboženský sentiment druhých aneb co vlastně znamená slovo „tolerance“? *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2007, roč. 2007, č. 1, s. 15. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/7194>

³⁰ *Ibid.*, s. 17.

³¹ *Ibid.*, s. 18.

doktríny neměly být vyňaty z umělecké kritiky. Pokud „*umělecká kritika či satira určitého náboženství přispívá ke debatě o legitimním tématu veřejného zájmu, musí být bezpodmínečně chráněna. To že přitom uráží vyznavače určité náboženské víry, morálního kodexu či kohokoli jiného, na této věci nemůže nic změnit.*“³² Tyto závěry platí o jakémkoli projevu, který se týká legitimního tématu veřejného zájmu. Pokud by meze svobody projevu spočívaly v tom, že znevažují náboženské doktríny, byly by vytvořeny podmínky pro to, aby náboženské skupiny podle svých potřeb označily „*jím nepohodlný projev za morálně škodlivý, či urážlivý, a tak jej pohodlně vytěsnilo z veřejného prostoru, bez ohledu na jeho prospěšnost pro veřejné blaho.*“³³ Podle Barinky lepší model regulace blasfemie představuje přístup Nejvyššího soudu USA. Podle něj nemůže být jakkoli agresivní projev „*podroben omezením pouze z toho důvodu, že znevažuje určitou náboženskou víru. Takový projev může být omezen pouze tehdy, pokud je namířen přímo proti osobě posluchače.*“³⁴ Pokud by právo uznalo, že urážka náboženského vyznání odůvodňuje speciální omezení svobody projevu, popíralo by to základní principy demokratické společnosti. Ty stojí na sekularismu a vládě práva, což znamená i to, že „*veškerá legislativa musí spočívat na důvodech, jež jsou výrazem určité koncepce všeobecného blaha, nikoli na důvodech, jež si stanoví sami příslušníci určitého náboženského systému [...] na základě svých vlastních pocitů.*“³⁵ V demokratické společnosti podle Barinky právo nebýt urážen ve svém náboženském cítění znevažováním určité náboženské doktríny neexistuje. V *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* ESLP mylně podřadil právo nebýt urážen ve svém náboženském cítění pod čl. 9 Úmluvy. Ochrana náboženského cítění ale nemá nic společného se svobodou mít a projevat náboženské vyznání. Není udržitelné tvrdit, „*že kritikou či zesměšněním náboženských doktrín je dotčena osobnost jejich nositele.*“³⁶

Jiří Herczeg za blasfemii označuje hrubou urážku či znevažování Boha nebo jiné osoby, která popírá náboženskou úctu.³⁷ Ve svém článku analyzuje judikaturu ESLP a uvádí, že převažující evropský přístup umožňuje pouze slušnou a umírněnou kritiku církve. Podle něj kritika určité náboženské doktríny nepředstavuje přímý zásah do osobnosti jejího vyznavatele. Demokratická společnost není teokratická a náboženství by podle něj mělo respektovat demokratické principy (i právo na satiru a karikaturu), a nikoli naopak. V závěru článku uvádí, že přestože v určitém státě může být silně nábožensky smýšlející společnost a ateistické pohledy mohou urážet nebo šokovat věřící, není to dostatečný důvod pro uvalení sankcí na autora blasfemického projevu.³⁸

Ivo Telec uvádí, že ochrana svobody náboženského vyznání zahrnuje i ochranu náboženského cítění, „*protože obojí spadá v jedno.*“³⁹ Srovnává zásah do náboženského cítění s cizí újmou, kterou osoba blízká pocítuje jako svou vlastní (§ 22 občanského zákoníku). Připouští,

³² BARINKA, R. Svoboda projevu versus náboženský sentiment druhých aneb co vlastně znamená slovo „tolerance“? *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2007, roč. 2007, č. 1, s. 18.

³³ *Ibid.*, s. 19.

³⁴ *Ibid.*, s. 20.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ HERCZEG, J. Svoboda projevu a ochrana náboženské morálky. *Trestněprávní revue*. 2010, č. 12, s. 1.

³⁸ *Ibid.*, s. 14.

³⁹ TELEC, I. Umělec nemá imunitu. *Právní rozhledy*. 2018, č. 13–14, s. 463, poznámka pod čarou č. 21.

že zásah do náboženského cítění může představovat civilní delikt v podobě nemajetkové újmy ve smyslu § 2956 občanského zákoníku. Závisí ale na vydatnosti způsobené újmy. Určitou míru potíží v životě a ve společenských poměrech unese každý. V opačném případě by se podle něj lidé vzájemně usoudili. Podle občanského zákoníku ale osobnostní právo chrání osobnost jednotlivce, a ne skupinový zájem. Soukromoprávní ochrana náboženství před blasfemií je v Česku možná. Skupinový zájem lze soukromým právem podle Telec chránit pouze nepřímo.⁴⁰ Zmiňuje ochranu osobnosti jednotlivce (nepřímo), ochranu před nekalou soutěží (pokud daný blasfemický projev splní pojmové znaky) a nepřímou ochranu prostřednictvím ochrany práv spotřebitele.⁴¹

Česká odborná veřejnost v otázce ochrany náboženského cítění není zcela jednotná a obsahuje i zcela opačné názory. Na jedné straně stojí Petr Jäger, který právo na ochranu náboženského cítění podřazuje pod *fori interni* a čl. 15 Listiny. Zcela na druhé straně stojí Roman Barinka podle kterého žádné takové právo neexistuje. Mezi těmito dvěma hraničními názory pak různě stojí názory dalších českých autorů. Blíže k názoru Petra Jägera mají Ivo Telec a Filip Rigel. Oba uznávají existenci práva na ochranu náboženského cítění. Naopak Pavel Molek a Michal Bartoň výslovně uvádějí, že čl. 9 Úmluvy právo na ochranu náboženského cítění nezakotvuje. Zohledňují ale to, že ESLP ochranu náboženského cítění podřazuje pod limitační klauzuli svobody projevu. K omezování blasfemických projevů jsou ale zdrženliví. Pavel Molek se navíc výslovně staví proti názoru Petra Jägera ohledně zařazení práva na ochranu náboženského cítění pod *fori interni* svobody vyznání. Jiří Herczeg se k existenci práva na ochranu náboženského cítění explicitně nevyjadřuje, nicméně uvádí, že kritika náboženství nepředstavuje přímý zásah do osobnosti jejího vyznavatele. Z tohoto vyplývá, že existence práva na ochranu náboženského cítění není mezi českou odbornou veřejností nesporná. Nejvyšší soud vzal ale za svůj jeden ze dvou nejvíce vyhraněných názorů bez další reflexe. V souladu s odůvodněním krajského soudu nicméně zhodnotil, že k zásahu do práv kardinála Duky a advokáta Ronalda Němce nedošlo.

3 Ústavní soud a jeho nový test?

Po rozsudku Nejvyššího soudu tedy vyvstala palčivá otázka. Aprobuje Ústavní soud postoj Nejvyššího soudu, že v Česku existuje právo na ochranu náboženského cítění? Ano i ne.

Ústavní soud o případu na české úrovni finálně rozhodl na začátku října 2022, a to zamítavým nálezem. Uvedl, že v případě zásahu do náboženského cítění by mělo být na první pohled dotčeno *forum internum* věřícího. Potenciální zásah do náboženského cítění ale může mít intenzivní dopad i na *fori externi* jednotlivce, skupiny věřících nebo církevních institucí.⁴² Difamace s náboženským obsahem může vyvolat zásah do základního práva na zachování lidské důstojnosti, osobní cti a dobré pověsti zakotvené v čl. 10 odst. 1 Listiny. Člověk, pro kterého je náboženská víra nebo vyznání významnou součástí jeho identity, by se podle Ústavního soudu neměl cítit ponížen tím, že základy jeho vyznání jsou znevažovány a svaté

⁴⁰ TELEC, I. Umělec nemá imunitu. *Právní rozhledy*. 2018, č. 13–14, s. 11–12.

⁴¹ *Ibid.*, s. 12.

⁴² Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 58.

osoby, které uctívá, zesměšňovány. Lidé v jeho okolí by si pak totiž mohli pokládat otázku, „*jakou vážnost a žádoucí míru společenského respektu si taková víra a vlastně on sám zaslouží*“.⁴³ Zásah do náboženského cítění, které je součástí náboženské svobody, lze podle Ústavního soudu podřadit pod ochranu osobnosti člověka a spadá do sféry ochrany práv a svobod druhých (čl. 17 odst. 4 Listiny). Tento závěr Ústavní soud dovozuje z toho, že čl. 15 a 16 Listiny garantují svobodu vyznání a stát má pozitivní závazek ji chránit.⁴⁴ Uměleckému projevu podle Ústavního soudu nelze dopředu odeprít vyšší míru ústavní ochrany, a to ani při nejsilnějším důrazu na roli a význam politického projevu. Bude záležet na kontextu a „*je zapotřebí zohlednit expresivitu, nadsázku či symboliku, s nimiž zejména (post)moderní umění hojně pracuje*“.⁴⁵

Ústavní soud tak právo na ochranu náboženského cítění podřazuje pod limitační klauzuli svobody projevu. V nálezu pak začíná testem legality. V rámci testu legality posuzuje, zda stěžovatelé mají aktivní legitimaci k podání žaloby na ochranu osobnosti.⁴⁶ To už samo o sobě představuje odchýlení od klasického testu legality, který spočívá v tom, že soud posuzuje, zda určitý zásah do práva předpokládá zákon. Problém spočívá v tom, že Ústavní soud případ posuzoval jako kdyby k němu dorazil autor blasfemického projevu, který byl státem nějakým způsobem za tento projev sankcionován. Je ale nutné zdůraznit, že to není případ tohoto sporu. K soudu naopak přišli věřící, kteří žádají o právní ochranu před tímto blasfemickým projevem. Pomyslné „jádro pudla“ zřejmě spočívá v tom, že v judikatuře ESLP, kterou Ústavní soud i obecné soudy vzaly v potaz a se kterou pracuje i česká odborná veřejnost, se meritorně posuzovaly případy, ve kterých byla určitá osoba sankcionována za blasfemii, což představovalo zásah do svobody projevu. ESLP pak následně posuzoval, zda byl takový zásah předpokládán zákonem, sledoval legitimní cíl a byl nutný v demokratické společnosti.

S ohledem na míru vlivu, kterou judikatura ESLP měla na posouzení našeho českého případu, považuji za užitečné tuto judikaturu představit a upozornit na její vlastní rozpory, které české soudy nyní vtáhly i do českého právního prostředí.

4 Ochrana náboženského cítění v judikatuře ESLP

„*Jsem více přesvědčena vědeckými objevy než texty někoho, kdo byl opilý z vína a kouřil trávu.*“ Za toto prohlášení si polská zpěvačka Dorota Rabczewska vysloužila odsouzení za trestný čin blasfemie a pokutu ve výši necelých 1 200 €. Po neúspěšném řízení před domácími soudy se obrátila na ESLP. Případ *Rabczewska proti Polsku*, který ESLP rozhodl v září 2022, se zařazuje do ne zcela krátké řady případů, ve kterých se ESLP zabýval konfliktem mezi svobodou projevu a ochranou náboženského cítění. Stejně jako předchozí případy ale zanechává určité otazníky ohledně jednotnosti přístupu ESLP k tomuto konfliktu. I z toho důvodu je nutné zvážit, do jaké míry lze judikaturu ESLP k ochraně náboženského cítění přenášet do českého právního prostředí. Obecný přístup, ale i sporné body a nevyřešené otázky se kterými se relevantní judikatura ESLP potýká, nyní představím.

⁴³ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 59–60.

⁴⁴ Ibid., odst. 61.

⁴⁵ Ibid., odst. 63.

⁴⁶ Ibid., odst. 68 a násl.

Z čl. 9 Úmluvy podle ESLP státním plynou dva pozitivní závazky: zajištění pokojného užívání práv pod čl. 9 Úmluvy⁴⁷ a zajištění smírného soužití všech náboženství a těch, kteří nepatří k žádné náboženské skupině.⁴⁸ Státy podle ESLP mohou tyto pozitivní závazky naplňovat, mimo jiné, i skrze ochranu náboženského cítění postihováním blasfemie, a to v rámci svého prostoru pro uvážení. ESLP v *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* přímo uvedl, že způsob, jakým jsou věřící kritizováni, se může stát odpovědností státu, a to s ohledem na jeho závazek zajistit pokojné užívání práv pod čl. 9 Úmluvy.⁴⁹ V *E. S. proti Rakousku* zase uvedl, že určité výroky proti náboženským objektům, které jsou předmětem uctívání, mohou narušit ducha tolerance, čímž zapojí pozitivní závazek státu zajistit náboženský smír.⁵⁰ ESLP přímo neříká, že státy mají pozitivní závazek chránit náboženské cítění. Jak ale jinak mohou naplňovat obecně vymezené pozitivní závazky vyplývající z čl. 9 Úmluvy než skrze specifická jednání, jako je například postih blasfemie?

Zajištění pokojného užívání práv pod čl. 9 Úmluvy nebo zajištění náboženského smíru nepředstavují konkrétní pokyny pro stát. Stežejní otázkou tedy je, jak jednotlivé státy tyto pozitivní závazky naplňují v rámci svého prostoru pro uvážení. ESLP výslovně uvedl, že jedním ze způsobů je postihování blasfemie a s tím spojená ochrana náboženského cítění. Je ale nutné podotknout, že postih blasfemie nemusí být jediným způsobem, jak stát může tyto pozitivní závazky naplňovat. Lze si představit například podporu výuky všech náboženství na školách s cílem lepšího vzájemného pochopení či podporu veřejné debaty např. v rámci televizních debat. Jednotlivé způsoby zajištění náboženského smíru a pokojného užívání práv pod čl. 9 Úmluvy jsou ale spíše otázkou sociologickou, což není předmětem tohoto článku. S ohledem na zaměření článku se tedy vrátím k postihu blasfemie jako jednomu ze způsobů naplnění pozitivních závazků státu. I v rámci postihu blasfemie lze rozlišovat různé úrovně – postih reklamy v podobě její blokace nebo prostřednictvím skutkové podstaty přestupku představuje menší zásah než trestní stíhání. Právě zde hraje významnou roli prostor pro uvážení jednotlivých států. Některé státy mohou, s ohledem na hojné náboženské konflikty na jejich území, považovat za nutné potlačovat blasfemické projevy více než státy, kde k náboženským střetům příliš nedochází.

4.1 Limitační klauzule čl. 10 Úmluvy, nebo právo pod čl. 9 Úmluvy?

Zdá se, že ESLP zřejmě nemá úplně jasno v tom, zda postihování blasfemie spadá pod čl. 9 Úmluvy, nebo pod limitační klauzuli svobody projevu v čl. 10 odst. 2 Úmluvy. Vůbec v prvním rozhodnutí, které se týkalo kolize svobody projevu s náboženským cítěním *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* ESLP uvedl, že čl. 9 Úmluvy zaručuje respekt vůči náboženskému cítění věřících.⁵¹ Tento postoj kritizovali tři disentující soudci, podle kterých

⁴⁷ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 20. 9. 1994, ve věci *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, č. stížnosti 13470/87, odst. 47.

⁴⁸ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 18. 3. 2019, ve věci *E. S. proti Rakousku*, č. stížnosti 38450/12, odst. 52.

⁴⁹ *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 47.

⁵⁰ *E. S. proti Rakousku*, op. cit., odst. 53.

⁵¹ *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 47.

Úmluva nic takového nezaručuje.⁵² V dalších rozsudcích pak ESLP přistupuje k těmto případům skrze limitační klauzuli svobody projevu v čl. 10 odst. 2 Úmluvy (ochrana práv jiných), ale u většiny z nich uvádí, že tato ochrana práv jiných je v souladu s cílem ochrany práv pod čl. 9 Úmluvy (*Wingrove proti Spojenému království*,⁵³ *Ginienski proti Francii*⁵⁴, *Sekmadienis Ltd. proti Litvě*,⁵⁵ *E. S. proti Rakousku*,⁵⁶ *Gachebiladze proti Gruzii*,⁵⁷ *Klein proti Slovensku*⁵⁸, *Rabczenska proti Polsku*⁵⁹).

Tyto dva způsoby nahlížení na postih blasfemických projevů reflektuje i Michal Bartoň. Buď se jedná o kolizi dvou základních práv, nebo omezení svobody projevu aplikací limitační klauzule v zájmu ochrany některého z legitimních cílů, které jsou předvídaný čl. 10 odst. 2 Úmluvy a čl. 17 odst. 4 Listiny. V prvním případě by bylo nutné přistoupit na tezi, že existuje ústavní subjektivní právo „nebýt napadán ve svém náboženském přesvědčení“. Fyzické či právnické osoby (církve nebo náboženské společnosti) by pak mohly namítat zásah do tohoto práva v případě útoku na to, v co věří. Pak by byla ústavnost postihu za blasfemické projevy posuzována „jako kolize dvou v zásadě sobě rovných práv, a to svobody vyznání (včetně práva na nezpochybnování onoho vyznání) dle čl. 9 a svobody projevu dle čl. 10 Úmluvy“.⁶⁰ V druhém případě by nešlo o poměrování svobody vyznání a svobody projevu, nýbrž pouze o aplikaci limitační klauzule svobody projevu. Rozdíl Bartoň spatřuje v lidskoprávní metodologii. Pokud by šlo o aplikaci limitační klauzule, šlo by o aplikaci výjimky, kterou je nutné vykládat restriktivně a zásah musí být nezbytný v demokratické společnosti. Aplikace této výjimky musí podle ESLP reagovat na naléhavou společenskou potřebu omezení svobody projevu. Zásah do svobody projevu v podobě postihu blasfemie je v tomto případě více obtížný, než kdybychom stejnou situaci posuzovali jako kolizi dvou základních práv, která stojí na stejné úrovni. Pokud by navíc existovalo subjektivní právo nebýt napadán ve svém náboženském přesvědčení, bylo by možné po státu vyžadovat, aby v rámci svých pozitivních závazků toto subjektivní právo chránil a umlčoval blasfemické verbální útoky.⁶¹ Bartoň cituje G. Haarschera, podle kterého ESLP zaměřuje legitimní cíl ochrany práv jiných se subjektivním právem, které plyne z čl. 9 Úmluvy. Kolize práv pod čl. 9 a pod čl. 10 Úmluvy zde ale ve skutečnosti nenastává. Bartoň souhlasí, neboť „postih verbálních útoků na náboženství není otázkou ochrany

⁵² *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., společný dissent soudců Palm, Pekkanen a Makarczyk, odst. 6.

⁵³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25. 11. 1996, *Wingrove proti Spojenému království*, č. stížnosti 17419/90, odst. 48.

⁵⁴ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 31. 1. 2006, ve věci *Ginienski proti Francii*, č. stížnosti 64016/00, odst. 40.

⁵⁵ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 30. 1. 2018, ve věci *Sekmadienis Ltd. proti Litvě*, č. stížnosti 69317/14, odst. 74.

⁵⁶ *E. S. proti Rakousku*, op. cit., odst. 43.

⁵⁷ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. 10. 2021, ve věci *Gachebiladze proti Gruzii*, č. stížnosti 2591/19, odst. 53.

⁵⁸ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 31. 1. 2007, ve věci *Klein proti Slovensku*, č. stížnosti 72208/01, odst. 47.

⁵⁹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 15. 9. 2022, ve věci *Rabczenska proti Polsku*, č. stížnosti 8257/13, odst. 47.

⁶⁰ BARTOŇ, 2010, op. cit., s. 317.

⁶¹ *Ibid.*

svobody vyznání, nýbrž pouze otázkou omezení svobody projevu“.⁶² Subjektivní právo nebyť napadán ve svém náboženském přesvědčení nelze podle něj z čl. 9 Úmluvy dovodit. Ten má zajišťovat projev vyznání či přesvědčení. Jinými slovy, aktivní činnosti, které má stát umožnit, neomezovat je a jedincům zajistit, že v nich nebudou rušeni.⁶³

Na matoucí přístup ESLP k této otázce upozorňují i soudci Felici a Ktistakis v jejich konkurenčním stanovisku v již výše zmíněném nejnovějším rozsudku *Rabzevska proti Polsku*. Podle nich dochází k podřazování jednoho základního práva pod druhé. Svoboda náboženského vyznání je dle jejich názoru degradována na omezení nebo výjimku ze svobody projevu a soutěží s ní. Rozsudky *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* a *Wingrove proti Spojenému království* jsou už staré, oba obsahují silné disenty a v době jejich vydání vzbudily mnoho kontroverzí. Dle disentujících soudců je načase tuto judikaturu přehodnotit. Nabízí řešení v podobě nového náhledu na omezení svobody projevu spojené s blasfemií. Nově by na všechna tato omezení mělo být nahlíženo výhradně z hlediska legitimního cíle ochrany veřejného pořádku (náboženského míru). Disentující soudci přitom cítují doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy z roku 2007, dle něž by mělo národní právo postihovat pouze takové projevy týkající se náboženských záležitostí, které záměrně a závažně narušují veřejný pořádek a vyzývají k veřejnému násilí.⁶⁴

4.2 Rozhodující kritéria při posuzování omezování blasfemických projevů před ESLP

Z judikatury ESLP vyplývá, že státy mají v případech postihování blasfemie široký prostor pro uvážení. V rámci členských států Rady Evropy totiž neexistuje konsensus ohledně postihování projevů urážejících náboženské cítění. Třináct členských států Rady Evropy má ve svém právním řádu stále zakotven trestný čin blasfemie.⁶⁵ Další státy případně blasfemií postihují jinak. Prostor pro uvážení může být zúžen v případech, kdy státy omezují projev, který je schopen přispět do veřejné debaty. Naopak u projevů, které jsou pouze komerční, je tento prostor pro uvážení širší.⁶⁶ Každé omezení práva ale musí být nezbytné a přiměřené. Konkrétní kritéria, která by přitom měly jednotlivé státy hodnotit u omezení svobody projevu ve prospěch ochrany náboženského cítění, lze z judikatury ESLP vyčíst. Na základě analýzy relevantní judikatury jsem dospěla k tomu, že rozhodující kritéria, která se opakovaně objevují v rozsudcích ESLP a na základě kterých vyvažuje svobodu projevu vůči náboženskému cítění, jsou následující:

- veřejnost projevu,
- adresáti projevu / publikum,

⁶² BARTOŇ, 2010, op. cit., s. 320.

⁶³ Ibid., s. 323.

⁶⁴ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 15. 9. 2022, ve věci *Rabzevska proti Polsku*, č. stížnosti 8257/13.

⁶⁵ HUMANISTS INTERNATIONAL. Countries. In: *End Blasphemy Laws* [online]. [cit. 26. 3. 2022]. Dostupné z: <https://end-blasphemy-laws.org/countries/>

⁶⁶ *Gachebiladze proti Gružii*, op. cit., odst. 155.

- zda právní úprava postihování blasfemie nevykazuje prvky libovůle,
- zda projev mohl přispět do veřejné debaty,
- forma projevu (přednáška, televizní debata, apod.),
- závažnost sankce.

Před představením jednotlivých kritérií podotýkám, že případy se k ESLP dostaly na různých „podvozcích“. Nemuselo se tedy vždy jednat o trestný čin blasfemie, ale třeba i o trestný čin hanobení skupiny osob či zákaz reklamy. Co je ale směrodatné je to, že ESLP tyto případy posuzoval stejným způsobem, jako kdyby se jednalo o trestání za blasfemii, což vyplývá i z toho, že v rozsudcích se vždy objevuje odůvodnění s odkazem na první rozsudek týkající se blasfemie *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*. Výjimkou je rozsudek *Klein proti Slovensku*, kde ale ESLP uvádí, že slovenské státní orgány jednaly s cílem chránit náboženské cítění⁶⁷ a že trestní stíhání za hanobení skupiny osob nebylo vhodné s ohledem na skutkové okolnosti případu.⁶⁸

První zmíněné kritérium, které ESLP hodnotí, je, zda lze daný projev kvalifikovat jako veřejný. K posouzení veřejnosti projevu bere v potaz specifické okolnosti případu. Například v *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* kvalifikoval projev v podobě promítání filmu s blasfemickými prvky jako veřejný, už jen kvůli plakátům, které na film upozorňovaly, přestože samotný film měl být promítán v kině pouze pro platící diváky.⁶⁹ Ve *Wingrove proti Spojenému království* ESLP shledal problematické to, že film na videokazetě lze dále nekontrolovaně šířit.⁷⁰ V *E. S. proti Rakousku* hrála roli skutečnost, že o semináři, na kterém zazněl hrubě urážlivý projev vůči proroku Mohamedovi, informoval novinář.⁷¹

S kritériem veřejnosti projevu souvisí další kritérium: adresáti projevu či publikum. Tedy osoby, kterých se určitý projev může dotknout. V *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* ESLP bral v potaz to, že vysoké procento obyvatelstva v regionu, kde měl být promítán film s prvky blasfemie, tvoří katolíci.⁷² V *E. S. proti Rakousku* zase to, že seminář kritizující islám byl určen pro všechny, a ne pouze pro příznivce krajně pravicové politické strany.⁷³ Případ *Sekmandienis Ltd. proti Litvě*, který se týkal reklam na oblečení, ve kterých figuroval Ježíš a Panna Maria, je zajímavý tím, že ESLP uvedl, že i kdyby většina litevského obyvatelstva byla křesťanského vyznání a reklamy by jí urážely, tak by omezení svobody projevu bylo neslučitelné s Úmluvou. Pokud by právo menšinových skupin na svobodu projevu bylo podmíněno názorem většiny, stalo by se spíše jen teoretickým než praktickým a účinným, jak vyžaduje Úmluva.⁷⁴

Další kritérium, které ESLP rovněž posuzuje, je, zda domácí právní úprava nevykazuje prvky libovůle. Tedy zda automaticky nepostihuje jakýkoliv projev urážející náboženské

⁶⁷ *Klein Proti Slovensku*, op. cit., odst. 45.

⁶⁸ *Ibid.*, odst. 53.

⁶⁹ *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 54.

⁷⁰ *Wingrove proti Spojenému království*, op. cit., odst. 61.

⁷¹ *E. S. proti Rakousku*, op. cit., odst. 51.

⁷² *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 52.

⁷³ *E. S. proti Rakousku*, op. cit., odst. 51.

⁷⁴ *Sekmandienis Ltd. proti Litvě*, op. cit., odst. 106.

cítění, aniž by soudy vzaly v potaz individuální povahu každého takového projevu. V kontextu anglického případu *Wingrove proti Spojenému království* bral ESLP v potaz, že soudy projev hodnotily jako pohrdavý, hanlivý, sprostý či směšný. Tím dle ESLP vyloučily libovůli, neboť anglická právní úprava vyžadovala, aby projev dosáhl vysokého stupně znevážení.⁷⁵ V *E. S. proti Rakousku*, kde posuzoval rakouskou právní úpravu trestného činu blasfemie, pak ESLP uvádí, že rakouský trestní řád nepostihuje jakoukoliv blasfemii, ale takovou, která zároveň vyvolá ve věřících oprávněné rozhořčení.⁷⁶ V nejnovějším rozsudku *Rabczewska proti Polsku* ESLP shledal porušení čl. 10 Úmluvy vedle závažnosti sankce i kvůli tomu, že § 196 polského trestního zákoníku kriminalizuje veškeré chování, které by mohlo zranit náboženské cítění. ESLP tento případ odlišil od *E. S. proti Rakousku*, neboť rakouská skutková podstata trestného činu blasfemie vyžadovala, aby projev vyvolal odůvodněné rozhořčení.⁷⁷ Nabízí se otázka, který blasfemický projev není hanlivý, sprostý či směšný vůči věřícím nebo v nich nevyvolává oprávněné rozhořčení? V reakci na *E. S. proti Rakousku* se objevila kritika, že jakýkoliv negativní projev nebo satira vůči náboženství by mohly v určité osobě vyvolat rozhořčení, které by bylo subjektivně odůvodněné. Odlišení rakouského zákona od klasického zákona kriminalizující blasfemii je proto nepřesvědčivé.⁷⁸

Další kritérium, které ESLP při posuzování jednotlivých případů zkoumá, spočívá v tom, zda projev může přispět do veřejné debaty. Podle ESLP v kontextu náboženských názorů a víry může být zahrnuta povinnost vyhnout se, jak je to jen možné, projevům, které jsou bezdůvodně urážlivé, představují zásah do práv ostatních a nepřispívají k jakékoliv formě veřejné debaty schopné podpořit pokrok v lidských záležitostech.⁷⁹ Přístup ESLP se velmi liší od přístupu Benátské komise (poradní orgán Rady Evropy) a EU. Rozdíl spočívá v hranici pro omezení svobody projevu. Zatímco pro Radu Evropy a EU je to *hate speech*,⁸⁰ pro ESLP jsou to bezdůvodně urážlivé projevy, které nepřispívají k veřejné debatě. Do veřejné debaty podle ESLP nepřispívá projev, který směřuje bez hlubšího smyslu pouze k voyeuristickému zážitku publika (film zobrazující karmelitskou jeptišku svatou Terezií z Avily v erotické scéně s Ježíšem Kristem),⁸¹ je hrubým útokem na proroka Islámu či na posvátné náboženské symboly obecně (v *E. S. proti Rakousku* se ESLP zabýval případem stěžovatelky, která

⁷⁵ *Wingrove proti Spojenému království*, op. cit., odst. 60.

⁷⁶ *E. S. proti Rakousku*, op. cit., odst. 52.

⁷⁷ *Rabczewska proti Polsku*, op. cit., odst. 62.

⁷⁸ MILANOVIC, M. Legitimizing Blasphemy Laws Through the Backdoor: The European Court's Judgment in *E.S. v. Austria*. *Blog of the European Journal of International Law* [online]. 29. 10. 2018 [cit. 19. 12. 2021]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/legitimizing-blasphemy-laws-through-the-backdoor-the-european-courts-judgment-in-e-s-v-austria/>

⁷⁹ *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 49;

Wingrove proti Spojenému království, op. cit., odst. 52;

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 12. 2005, ve věci *I.A. proti Turecku*, č. stížnosti 42571/98, § 24.

⁸⁰ EU Guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief. *Rada Evropské unie* [online]. 2013, s. 6. Dostupné z: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137585.pdf; Report on the relationship between freedom of expression and freedom of religion: the issue of regulation and prosecution of blasphemy, religious insult and incitement to religious hatred, op. cit., s. 15.

⁸¹ *Wingrove proti Spojenému království*, op. cit., odst. 61.

prohlásila, že prorok Mohamed byl pedofil) nebo je bezdůvodně urážlivý (*Otto-Preminger-Institut proti Rakousku* se týkal filmu, ve kterém byl Bůh zobrazován jako starý senilní člověk, Panna Marie jako prostopášná žena a Ježíš jako hlupák).⁸² Projev, který útočí na nejvyššího představitele církve v určitém státu, ale podle ESLP důvodem pro postih za blasfemii není⁸³ (v *Klein proti Slovensku* novinář v článku počastoval nejvyššího představitele církve na Slovensku označením zlobr a ptal se, proč slušní katolíci neopouštějí organizaci, v jejímž čele stojí⁸⁴). Svoboda projevu převážila nad ochranou náboženského cítění v případech, kdy se autor knihy/článku snažil o kritickou reflexi určitého náboženství.⁸⁵ Taková kritická reflexe zároveň dle ESLP musí přispět do veřejné debaty a nesmí zbytečně útočit na určité náboženství či víru. Např. v *Ginienski proti Francii* ESLP dokonce za kritickou reflexi označil článek novináře, který spojoval Holocaust s křesťanským učením.⁸⁶

ESLP jako kritérium hodnotí i formu projevu. V *Gachechiladze proti Gruzii* posuzoval designy kondomů, na kterých byly náboženské symboly. Podle ESLP projev může mít i formu designu na kondomu a soudy musí vysvětlit, proč nemůže přispět do veřejné debaty odděleně od jeho formy.⁸⁷ Forma projevu také může hrát roli při veřejných projevech. V *Gündüz proti Turecku* byl stěžovatelem vůdce islámské sekty, který během živé televizní debaty prohlásil, že demokracii a sekularisté nemají žádné náboženství a že dítě, které vznikne z tureckého civilního manželství, bude bastard (v Turecku velmi vážná urážka). Následně souhlasil s tezí jiného účastníka debaty, že jeho islámská sekta zničí demokracii a zavede režim založený na právu šaría.⁸⁸ ESLP při posuzování projevu kladl velký důraz na to, že se jednalo o veřejnou debatu, kde bylo dopředu jasné, že zazní kontroverzní názory. Zároveň byli do debaty zapojeni i lidé s jinými názory, takže vyvažovali názory vyslovené stěžovatelem.⁸⁹ Oproti tomu *E. S. proti Rakousku* se týkal semináře s názvem „Základy Islámu“ na kterém stěžovatelka prohlásila, že Mohamed byl pedofil. Podle ESLP název semináře evokoval domněnku, že se bude jednat o neutrální přednášku o islámu, což neodpovídalo průběhu semináře.⁹⁰ Stěžovatelka na semináři přednášela a nejednalo se o debatu, kde by zazněly i jiné názory, které by projev stěžovatelky vyvažily. ESLP proto dospěl k závěru, že její trestněprávní postih byl přiměřený i s ohledem na výše zmíněná kritéria.⁹¹

Pokud zásah do svobody projevu projde předchozími kritérii, může při posouzení jeho přiměřenosti hrát roli i závažnost sankce. V *I. A. proti Turecku* a v *E. S. proti Rakousku*

⁸² *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 49.

⁸³ *Klein Proti Slovensku*, op. cit., odst. 53.

⁸⁴ *Ibid.*, odst. 12.

⁸⁵ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 2. 8. 2006, ve věci *Aydın Tatlav proti Turecku*, č. stížnosti 50692/99; *Ginienski proti Francii*, op. cit.

⁸⁶ *Ginienski proti Francii*, op. cit., odst. 86.

⁸⁷ *Gachechiladze proti Gruzii*, op. cit., odst. 59-61.

⁸⁸ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 14. 6. 2004, *Gündüz proti Turecku*, č. stížnosti 35071/97, odst. 13–15.

⁸⁹ *Ibid.*, odst. 49–51.

⁹⁰ *E. S. proti Rakousku*, op. cit., odst. 51.

⁹¹ *Ibid.*, odst. 53.

ESLP posuzoval pokuty ve výši 3 291 000 tureckých lir (v té době asi 16 USD) a 480 € (asi 12 000 Kč). U obou pokut ESLP došel k závěru, že byly nízké a jednalo se tedy o přiměřený zásah do svobody projevu.⁹² Naopak v případech, kdy sankci za projev představovalo vězení, považoval ESLP tento zásah za nepřiměřený.⁹³ V *Ginienski proti Francii* jako nepřiměřenou sankci shledal ESLP i to, že autor projevu musel na vlastní náklady publikovat rozsudek, který zmiňoval trestný čin hanobení, což mělo odstrašující efekt.⁹⁴ V *Aydin Tatlav proti Turecku* ale už i pokutu považoval ESLP za nepřiměřenou, neboť uvedl, že se jednalo o odsouzení za trestný čin, které s sebou nese riziko trestu odnětí svobody a může mít *chilling effect* na další autory.⁹⁵ *Chilling effect* spočívá v tom, že trestní postih určitých typů projevu, jako například blasfemie, může odrazovat další autory od publikování nekonformních názorů na náboženství⁹⁶ nebo vydavatele od vydávání knih, které nejsou politicky či nábožensky korektní. V *E. S. proti Rakousku* už se ESLP ale touto problematikou nezaobývá. To zřejmě souvisí s tím, že v *Aydin Tatlav proti Turecku* předtím došel k závěru, že šlo o projev, který mohl přispět do veřejné debaty, zatímco v *E. S. proti Rakousku* ne. Ovšem i postih projevu stěžovatelky v *E. S. proti Rakousku* by teoreticky mohl způsobit *chilling effect* na tvorbu autorů nebo činnost nakladatelství, neboť se rovněž jedná o odsouzení za trestný čin, které s sebou nese riziko trestu odnětí svobody. V *Rabczewska proti Polsku* samotnou skutečnost, že stěžovatelka byla odsouzena za trestný čin, ESLP rovněž nehodnotil. Sankci ve výši 1 160 € shledal jako nepřiměřenou, neboť byla padesátkrát vyšší než minimální hranice pokuty za daný trestný čin, stěžovatelka navíc dosáhla smírného vyrovnání s jedním ze dvou lidí, kteří na ni podali oznámení.⁹⁷

Z rozhodování ESLP vyplývá, že je obecně mnohem opatrnější v případech, kdy se jedná o omezení svobody projevu novinářů nebo autorů odborných textů. Naopak u uměleckých děl je vůči zásahům států zdrženlivější. Když umělecký projev zasahuje do náboženského cítění, poskytuje mu ESLP menší ochranu. Státy mají obecně širší prostor pro uvážení, pokud se jedná o omezování uměleckých projevů.⁹⁸ U případů, které se týkaly reklam, ESLP shledal, že došlo k porušení svobody projevu buď proto, že projev neobsahoval vulgarismy či přímou kritiku náboženství a nebylo přiměřené ho postihnout,⁹⁹ nebo se jednalo o projev, který mohl přispět do veřejné debaty.¹⁰⁰ U případů projevů před veřejností pak hlavní roli hraje to, zda se jedná o živou debatu, nebo o jednostranný projev.

⁹² *I.A. proti Turecku*, op. cit., odst. 32.

E. S. proti Rakousku, op. cit., odst. 56.

⁹³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 5. 3. 2020, ve věci *Tagiyev a Huseynov proti Ázerbajdžánu*, č. stížnosti 13274/08, odst. 49.

⁹⁴ *Ginienski proti Francii*, op. cit., odst. 55.

⁹⁵ *Aydin Tatlav proti Turecku*, op. cit., odst. 40.

⁹⁶ *Ibid.*, odst. 40.

⁹⁷ *Rabczewska proti Polsku*, op. cit., odst. 63.

⁹⁸ KOSAŘ, D. Svoboda projevu (čl. 10 EÚLP). In: *Evropská úmluva o lidských právech*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1025–1026.

⁹⁹ *Sekmadienis Ltd. proti Litvě*, op. cit., odst. 79.

¹⁰⁰ *Gachebiladze proti Gružii*, op. cit., odst. 59–61.

Pro lepší představu ohledně jednotlivých kritérií ESLP si můžeme vypůjčit případ sporu kardinála Duky s brněnskou divadelní scénou. Pro usnadnění pochopení do českého právního řádu přidáme trestný čin blasfemie s kritériem, že projev musí vyvolat odůvodněné rozhořčení. Divadlo by za tento trestný čin muselo zaplatit pokutu v částce 10 000 Kč. Následně by se skrze neúspěšné soudní řízení a ústavní stížnost dostalo až k ESLP a nastalo by posouzení na základě výše popsaných kritérií. Obě hry byly odehrány veřejně před publikem a informovaly o nich televizní stanice, jistě tedy splňují kritérium veřejnosti. Hry se evidentně dotkly křesťanské menšiny v Česku, což lze dovodit i z protestů před divadlem. Česko nepostihuje všechny blasfemické projevy, ale pouze takové, které mohou vyvolat odůvodněné rozhořčení. Zákonná úprava by tedy nevykazovala prvky libovůle. Hry byly označeny jako blasfemické a urážlivé, zároveň ale obsahovaly prvky, které měly představovat kritickou reflexi náboženství, jak ostatně uváděly jednotlivé soudy ve skutečném případě. Projev by tedy zřejmě splňoval kritérium přispění do veřejné debaty. Na základě těchto skutečností by ESLP pravděpodobně zhodnotil, že došlo k porušení svobody projevu a závažnost sankce by ani neposuzoval. Forma projevu v tomto případě nehraje významnou roli. Ani v jednotlivých případech ESLP neposuzoval vždy všechna kritéria.

Oproti smyšlenému případu je ale třeba vzít v potaz důležitou skutečnost: český právní řád trestný čin blasfemie neobsahuje. Explicitně ochranu náboženského cítění reflektuje v rámci zákona o regulaci reklamy,¹⁰¹ což je ale pouze sektorová ochrana. ESLP navíc vždy řešil případy, ve kterých na národní úrovni došlo k nějaké formě postihu projevu, a tedy k zásahu do svobody projevu. Český případ je opačný. Kardinál Duka a Ronald Němec se domáhají ochrany náboženského cítění ze strany státu skrze *actio popularis*.

5 Případ Duka a jeho možné dopady na český právní řád

V kontextu Česka je problematika řešená ve sporu kardinála Duky s brněnskou divadelní scénou ojedinělá. Zejména proto, že trestný čin blasfemie z českého právního řádu zmizel v polovině 20. století.¹⁰² Ochrana náboženského cítění sice do jisté míry zajišťují dva trestné činy vymezené v trestním zákoníku, a to § 355 (hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob) a § 356 (podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod), nicméně tato ustanovení primárně směřují k postihu *hate speech* a ochrana náboženského cítění může být spíše jakýmsi vedlejším produktem v případech, kde blasfemický projev zároveň například podněcuje k násilí, což zdaleka není případ všech takovýchto projevů. Účelem postihu *hate speech* navíc není ochrana náboženského cítění, ale ochrana určité skupiny obyvatel. Ne všechny blasfemické projevy tak můžeme kvalifikovat jako *hate speech*. Trestněprávní postih blasfemie je ale typickým způsobem, jak vznikají soudní spory ohledně omezení svobody projevu ve prospěch ochrany náboženského cítění, což potvrzuje výše popsaná judikatura ESLP. Pokud tímto trestným činem právní řád nedisponuje, není překvapivé, že soudně řešených případů příliš mnoho nebude. Důvodem

¹⁰¹ § 2 odst. 3.

¹⁰² MALÝ, K. Vývoj trestání deliktu rouhání a urážky Boha v českých zemích. *Právněhistorické studie*. 2021, roč. 51, č. 2, s. 41. DOI: <https://doi.org/10.14712/2464689X.2021.17>

je možná i malé množství věřících v Česku. Nestává se tedy tak často, že by vznášeli nároky, které by se dostávaly do konfliktu třeba právě se svobodou projevu.¹⁰³

České soudy se tak do případu sporu kardinála Duky s brněnskou divadelní scénou neměly možnost vyjádřit k ochraně náboženského cítění a případně se zabývat jejím vyvážením vůči svobodě projevu. Žalobou na ochranu osobnosti se ale kardinálu Dukovi podařilo najít způsob, jak toto téma před české soudy dostat. To se mu do jisté míry vyplatilo. Jakkoliv byli kardinál Duka a advokát Ronald Němec s jejich žalobou neúspěšní, podařilo se jim, že soudy judikatorně dovodily civilní delikt blasfemie, alespoň v některých případech.

Ochrana náboženského cítění je vcelku zažitým tématem v rozhodovací praxi ESLP. Avšak v kontextu judikatury ESLP je nutné vzít v potaz, že ESLP rozhoduje případy z různých členských států Rady Evropy, které mají odlišné právní řády než Česko. Případ *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, ve kterém ESLP poprvé řešil vyvažování svobody projevu a ochranu náboženského cítění, byl z Rakouska. Tam doteď existuje platné ustanovení trestního zákoníku, které kriminalizuje blasfemii. Už v tomto případě ESLP zmínil, že státům v otázce ochrany náboženského cítění přísluší prostor pro uvážení. Podle ESLP totiž není možné nalézt ucelenou definici toho, co představuje přípustný zásah do svobody projevu, pokud je takový projev namířen proti náboženskému cítění jiných osob, a to ani v rámci jednoho státu. V různých zemích Rady Evropy se totiž význam náboženství ve společnosti značně liší.¹⁰⁴

Pokud tedy ochrana náboženského cítění podléhá prostoru pro uvážení státu, je třeba brát v potaz specifika jednotlivých států. V tomto kontextu zejména existenci či absenci právní úpravy k postihování blasfemie. Kriminalizací blasfemie nebo jiným postihem blasfemie dává stát najevo, že náboženství má v jeho společnosti určitý význam. Kvůli tomuto významu pak stát připouští větší zásah do svobody projevu. To prostor pro uvážení umožňuje. ESLP pak už pouze posuzuje, zda tento zásah byl přiměřený.

Přístup Nejvyššího soudu a Ústavního soudu byl podobný přístupu ESLP. ESLP ale rozhodoval vždy o případech států, které ochranu náboženského cítění explicitně reflektovaly ve své právní úpravě, typicky prostřednictvím trestného činu blasfemie. K ESLP pak dorazil stěžovatel, který postih svého projevu vnímal jako zásah do svobody projevu ze strany státu. Státy pak uváděly, že jejich legitimním cílem byla ochrana veřejného pořádku či práv jiných. V kontextu výše probraných případů, představovala práva jiných právo na ochranu náboženského cítění. V případě kardinála Duky je ale situace opačná. Česko podle něj zřejmě neposkytlo dostatečnou ochranu jeho náboženskému cítění. To ale ve svém právním řádu trestný čin blasfemie nezakotvuje. Právo na ochranu náboženského cítění ani není explicitně zakotveno v Listině. Právě až Nejvyšší soud právo na ochranu náboženského cítění svou interpretací do Listiny zavedl, a to ještě skrze čl. 15 Listiny, který neobsahuje limitační klauzuli. Ústavní soud zase konstatoval, že zásah do náboženského cítění může ovlivnit jak *fori interni* tak i *fori externi* věřícího. Náboženské cítění podřazuje pod limitační klauzuli svobody

¹⁰³ BENÁK, J. Náboženská svoboda včera, dnes a zítra. In: *Listina v kontextu společenských změn (K 30. výročí jejího přijetí)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 115.

¹⁰⁴ *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*, op. cit., odst. 50.

projevu v čl. 17 odst. 4 Listiny pod ochranu práv a svobod druhých. Tento závěr zdůvodňuje tím, že náboženské cítění spadá pod svobodu náboženského vyznání a stát má pozitivní závazek tuto svobodu chránit.

Přístup Nejvyššího soudu a Ústavního soudu kopíruje dva výše popsané přístupy ESLP. Nejvyšší soud uznává ochranu náboženského cítění jako samostatné právo zakotvené v Listině jako součást svobody vyznání. To byl přístup ESLP v případě *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku*. Ústavní soud převzal postup ESLP v dalších případech, kde už je ochrana náboženského cítění brána jako součást limitační klauzule svobody projevu, ale zároveň dovozuje, že náboženské cítění je součástí svobody vyznání. Druhý přístup působí jako poněkud nesouladný a představuje vlastně podřazení náboženské svobody pod svobodu projevu, jak upozorňovali soudci v konkurenčním stanovisku v rozsudku *Rabczenska proti Polsku*. Co ale působí problematicky je to, že v českém právním řádu je náboženské cítění explicitně chráněno pouze v rámci regulace reklamy,¹⁰⁵ což představuje pouze sektorovou ochranu zaměřenou pouze na blasfemii v reklamách. Ústavní soud ale dovedl i možnost bránit se proti blasfemii žalobou na ochranu osobnosti, a to i v případech tzv. reflexní újmy. Učinil tak v rámci upraveného testu legality, ve kterém zjišťoval, zda stěžovatelům přísluší aktivní legitimace k podání žaloby na ochranu osobnosti ve veřejném zájmu, tedy zda mohou podat *actio popularis*. Vytvořil tak specifický test pro posuzování aktivní legitimace k podání žaloby na ochranu osobnosti v reakci na blasfemické projevy.

Jak uvedl krajský soud ve svém rozsudku, cílem kardinála Duky a Ronalda Němce bylo judikatorně dovést do českého právního řádu civilní delikt blasfemie. To se jim, alespoň částečně, podařilo. Ústavní soud v nálezu rozlišuje tři kategorie projevů. První kategorií je projev, který může pro své široké (obecnější zaměření) podléhat omezení z důvodu veřejného zájmu. Druhým je projev, který je zaměřený pouze na určité osoby. Třetím typem, je tzv. šedá zóna, jedná se o projevy, které může stát omezit z důvodu ochrany veřejného zájmu, ale které zároveň nepřímo v morálním nebo náboženském ohledu zasáhnout i jednotlivce.¹⁰⁶ Ústavní soud koncept kolektivní difamace již dříve připustil.¹⁰⁷ Pokud se důvod omezení svobody projevu posouvá z roviny ochrany veřejného zájmu do roviny ochrany základních práv, vede to ale k oslabení ochrany svobody projevu. Záleží tedy na tom, jak intenzivní zásah určitý projev způsobí. Je nutné posoudit bezprostřednost újmy nebo snížení vážnosti a cti difamované osoby v očích jejích blízkých či širší veřejnosti, popřípadě další možná kritéria intenzity. Pokud bude intenzita zásahu do osobní sféry jednotlivce nízká, spadne projev do první kategorie projevu a jednotlivec bude chráněn pouze zprostředkovaně, typicky veřejnoprávním postihem osoby, která je za projev zodpovědná.¹⁰⁸ Ústavní soud říká, že nemůže nahradit obsah podústavního práva, zároveň ale zdůrazňuje, že orgány státní moci musí při plnění svého pozitivního závazku chránit náboženskou svobodu a ideologickou u náboženskou neutralitu. Podotýká, že stěžejní roli mají obecně

¹⁰⁵ Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, § 2 odst. 3.

¹⁰⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 82.

¹⁰⁷ Nález ze dne 13. 1. 2010, sp. zn. II. ÚS 1174/09, tzv. kauza baseballové pálky.

¹⁰⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 81–85.

soudy. Ty mají, při právním posouzení kolize uměleckého projevu a základních práv a svobod, vycházet z obsahu uměleckého projevu a zároveň brát v potaz jeho celkový kontext. Přiměřenost projevu je třeba posuzovat ve vztahu použitých prostředků a legitimních cílů. V případě sporu mezi kardinálem Dukou a brněnskou divadelní scénou podle Ústavního soudu nedošlo z hlediska intenzity k podstatnému zásahu do základních práv a svobod stěžovatelů. Obě hry dle něj sledovaly legitimní cíl, neboť směřovaly k vyvolání veřejné diskuse o náboženském násilí a sexuálních incidentech uvnitř jedné z církví. Učinily tak sice zčásti blasfemickými prostředky, ale ty ve svém celku nepotlačily základní sdělení her. Veřejnost byla s podstatou her předem obeznámena a každý se mohl svobodně rozhodnout, zda se představení zúčastní. Scény s blasfemickými prvky byly předmětem široké mediální diskuse.¹⁰⁹

Ústavní soud aktivní legitimaci k podání žaloby na ochranu osobnosti tedy obecně připouští, ale záleží na intenzitě zásahu do práv jednotlivců. Pokud tedy projev namířený proti náboženství dosáhne takové intenzity, že ho pocítí i jednotliví věřící, připouští se aktivní legitimace k podání žaloby na ochranu osobnosti. S tímto závěrem je ale spojeno několik problémů. V první řadě je třeba zmínit, že předchozí případy, které se týkaly kolektivní difamace, byly skutkově významně odlišné. Jak již upozornil krajský soud, v těchto případech byla dána přímá a bezprostřední věcná, časová i místní souvislost zásahu s osobou zásahem dotčenou. Je třeba se rovněž podívat na obsah projevů: výstavba oplocení okolo domu jež v drtivé většině obývali Romové a umístění sochy s baseballovou pálkou s nápisem „Na cikány“ ve veřejných prostorách restaurace.¹¹⁰ Oba tyto projevy by bylo totiž možné klasifikovat jako *hate speech*. S tím se urážlivé projevy vůči náboženství nepřekrývají.

Druhý problematický aspekt nálezu představuje *chilling effect* na autory blasfemických projevů. Ústavní soud totiž dal věřícím jasný signál, že v některých případech budou aktivně legitimováni k napadení autora blasfemického projevu žalobou na ochranu osobnosti. Tím odstranil největší překážku – pochybnost, zda lze žalobu na ochranu osobnosti v případech blasfemie vůbec využít. Vytvořil tak prostor pro to, aby nyní při jakémkoliv blasfemickém projevu, ať už uměleckém nebo jiném, věřící začali podávat žaloby na ochranu osobnosti. Skutečnost, že v mnoha případech obecné soudy dospějí k závěru, že intenzita zásahu nebyla dostatečně silná, nic nemění na tom, že autoři blasfemických projevů budou možná subjekty mnoha soudních sporů. To samo způsobí značný *chilling effect*, neboť riziko, že by autoři museli finančně odškodňovat dotčené věřící, autoři raději nebudou podstupovat a omezí se v projevech s blasfemickými prvky (budou praktikovat auto cenzuru). Stačí si představit, jak by mohla vypadat reakce věřících, když by hru jako *Vaše násilí a naše násilí* divadlo odehrálo nyní. Věřící obrnění znalostí o existenci určité šance, že budou aktivně legitimováni k žalobě na ochranu osobnosti, začnou hromadně žaloby podávat. Žalované divadlo pak bude muset zdůvodnit, že intenzita zásahu do osobnostních práv nebyla taková, aby byli věřící aktivně legitimováni. Je tedy otázkou, zda si pak divadlo s vidinou možných vysokých částek odškodnění raději nerozmyslí, jestli se mu uvedení hry vůbec vyplatí. Na druhou stranu oproti přístupu ESLP, který je velmi zdrženlivý v případech zásahů států

¹⁰⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 92.

¹¹⁰ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 20. 11. 2019, sp. zn. 70 Co 170/2019, bod 31.

do uměleckého projevu, je Ústavní soud smířlivější. Zdůraznil, že uměleckému projevu nelze odeprít vyšší míru ústavní ochrany a že (post)moderní umění hojně pracuje s expresivitou, nadsázkou a symbolikou. To by dle něj obecné soudy měly při posuzování podobných případů zohlednit. Rovněž je třeba si uvědomit, že nález byl zamítavý, tedy že i tímto specifickým případem Ústavní soud alespoň částečně vymezil projevy, které by omezení z důvodu ochrany náboženského cítění podléhat neměly.

Třetí problematický aspekt nálezu spočívá v tom, že Ústavní soud civilní delikt blasfemie dovodil judikatorně. Jak jsem již uvedla výše, český právní řád explicitně reflektuje ochranu náboženského cítění pouze u regulace reklamy. Trestný čin blasfemie z právního řádu České republiky zmizel v polovině 20. století. Trestní zákoník věřící chrání před *hate speech*, neboť zakotvuje trestné činy hanobení skupiny osob pro jejich vyznání a podněcování k nenávisli vůči náboženství. Tento přístup je ostatně v souladu s doporučeními Rady Evropy a EU: trestat *hate speech*, ne urážlivé projevy. Stěžejní je, že oproti Nejvyššímu soudu, který ochranu náboženského cítění metodologicky zařadil jako samostatné právo, Ústavní soud tuto ochranu podřadil pod limitační klauzuli svobody projevu. Omezení svobody projevu ale musí být předpokládáno zákonem, v tom spočívá test legality. Ústavní soud ale v rámci tohoto testu hledal, zda stěžovatelům přísluší určitý právní prostředek ochrany proti blasfemii. Míra ochrany náboženského cítění je bezpochyby politickou otázkou. Příslušelo tedy rozšíření této ochrany Ústavnímu soudu? Ten ostatně sám podotýká, že nemůže nahradit obsah podústavního práva. Zároveň tak ale činí. K tomu se váže již dříve zmíněná judikatura ESLP, podle které mají státy při naplňování pozitivních závazků vyplývajících z čl. 9 Úmluvy široký prostor pro uvážení. Každý stát si tak sám může posoudit, do jaké míry je nutné náboženské cítění chránit s ohledem na celkový stav ve společnosti. Dané posouzení by ale mělo příslušet zákonodárci. Český zákonodárce ostatně ochranu náboženského cítění výslovně reflektuje v zákoně o regulaci reklamy. Domnívám se, že k ochraně náboženského cítění pak může sloužit i skutková podstata přestupku proti občanskému soužití, jak vysvětlím níže.

6 Další právní prostředky k ochraně náboženského cítění v Česku

6.1 Regulace reklamy

Zákon o regulaci reklamy v § 2 odst. 3 zakazuje reklamu, která je v rozporu s dobrými mravy a která napadá náboženské cítění. Porušení podmínek stanovených pro obsah reklamy je pak přestupkem podle § 8 odst. 2 písm. b), podle § 8a odst. 2 písm. d) a podle § 8a odst. 3 písm. d) zákona o regulaci reklamy. Za tento přestupek lze uložit pokutu až ve výši 2 000 000 Kč. Podle § 8 b přestupek projednává Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, pokud se jedná o reklamu šířenou v rozhlasovém a televizním vysílání a v audiovizuálních mediálních službách. Proti uložení pokuty je pak podle § 8c odst. 2 možné podat správní žalobu. Reklamy šířené jinde, např. na internetu, pak podle § 7 písm. i) projednává místně příslušný krajský živnostenský úřad. S regulací reklamy také souvisí Rada pro reklamu,

což je nestátní organizace, která vydává doporučení k jednotlivým reklamám v televizním vysílání. Pokud na základě tohoto doporučení televizní stanice určitou reklamu stáhnou, je možné, aby se zadavatel reklamy bránil u soudu.¹¹¹

V Česku došlo k případu, kdy start-up Twisto využil ve svém reklamním spotu postavu Ježíše Krista. Rada pro reklamu vydala doporučení jednotlivým televizním stanicím, aby reklamu stáhly. Podle ní reklama urážela náboženské cítění věřících. Twisto proti doporučení podalo protest, ale Arbitrážní komise Rady pro reklamu doporučení potvrdila. Twisto se dále u soudu nebránilo.¹¹² Jak správně uvedl autor článku o tomto případě, postup Rady pro reklamu byl v rozporu s judikaturou ESLP.¹¹³ V případě *Sekmandienis Ltd. proti Litvě* ESLP aproboval využití reklamy na oblečení, ve které figuroval Ježíš Kristus a Panna Maria. Podle ESLP skutečnost, že odkaz na náboženské symboly byl učiněn pro nenáboženské účely totiž sama o sobě nedokazuje urážlivost projevu.¹¹⁴ Samotné konstatování, že určitá reklama může zasáhnout do náboženského cítění věřících, by tedy v kontextu judikatury ESLP nemělo být dostatečné k tomu, aby došlo k omezení projevu v podobě reklamy. Při posuzování reklamy je třeba zohlednit i to, zda byl projev nějakým způsobem urážlivý a jakým konkrétním způsobem mohl zasáhnout do náboženského cítění a zda nemohl přispět do veřejné debaty. V opačném případě by Česko překročilo svůj prostor pro uvážení a porušilo by svobodu projevu.

6.2 Přestupek proti občanskému soužití

Podle § 7 odst. 3 písm. b) zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích se fyzická, právnická nebo podnikající fyzická osoba mohou dopustit přestupku tím, že způsobí jinému újmu pro jeho víru nebo náboženství. Soudy ale tento přestupek v kontextu ochrany náboženského cítění dosud neřešily.¹¹⁵

Tato skutková podstata přestupku je implementací čl. 21 Listiny základních práv Evropské unie (zákaz diskriminace).¹¹⁶ Oproti skutkovým podstatám v antidiskriminačním zákoně je ale širší. Zákon o některých přestupcích nedefinuje pojem újma. Může tedy zahrnovat i újmu mimo vztahy vymezené v § 1 antidiskriminačního zákona, a to např. újmu na vážnosti spoluobčanů nebo v rodinných vztazích.¹¹⁷ Za předpokladu, že právo na ochranu náboženského cítění spadá pod limitační klauzuli svobody projevu, postih za přestupek proti občanskému soužití spočívající ve způsobení újmy kvůli víře by mohl představovat

¹¹¹ ŠIKEL, L. V Česku Kristus do reklamy nesmí, Evropský soud pro lidská práva mu dal zelenou. In: *Právní rádce* [online]. 5. 4. 2018 [cit. 16. 3. 2022]. Dostupné z: <http://pravnicaradce.ekonom.cz/c1-66100110-v-cesku-kristus-do-reklamy-nesmi-evropsky-soud-pro-lidska-prava-mu-dal-zelenou>

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ *Sekmandienis Ltd. proti Litvě*, op. cit., odst. 79.

¹¹⁵ Nelze vyloučit, že přestupek v tomto kontextu řešily správní orgány a nedostal se k soudu. Nicméně s ohledem na dostupnost zdrojů, jsem rešerši zaměřila na soudní spory.

¹¹⁶ VEŤEŠNÍK, P. Přestupky proti občanskému soužití. In: *Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Zákon o některých přestupcích*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 973.

¹¹⁷ Ibid.

předvídatelný zásah vůči autorovi blasfemického projevu. Praktikující katolík by tedy například po odehrání hry *Vaše násilí a naše násilí*, mohl následně nahlásit spáchání přestupku proti občanskému soužití s odůvodněním, že mu byla způsobena újma pro jeho víru. Oproti žalobě na ochranu osobnosti zásah v podobě stíhání za přestupek alespoň přímo předpokládá zákon, jakkoliv před soudy se takový případ ještě neřešil a využitelnost tohoto právního prostředku tedy naprosto jistá není.

7 A co dál?

Přestože sám kardinál Duka se žalobou na ochranu osobnosti úspěšný nebyl, „vyšlapal cestu“ dalším věřícím, jejichž náboženské cítění by mohlo být podobnými projevy zasaženo. Ústavní soud judikatorně dovedl obecnou ochranu náboženského cítění skrze žalobu na ochranu osobnosti. Oproti dosud explicitně vyjádřené ochrany v zákoně o regulaci reklamy se jedná o výrazné rozšíření práv věřících. Nejsou totiž limitováni sektorem reklamy. Na druhou stranu je nutné zmínit, že jim obecná ochrana možná svědčila již předtím skrze přestupek proti občanskému soužití. Tyto dva právní prostředky se ale významně liší. Stíhání přestupku může určitá osoba ovlivnit pouze tím, že ho nahlásí, samotné rozhodnutí o tom, zda bude přestupek stíhán už je ale v diskreci správního orgánu. Oproti tomu žalobu na ochranu osobnosti může podat každý a důvodnost už pak posuzuje pouze soud. Jak jsem již výše upozornila, právě možnost neomezeného počtu žalob může představovat významný *chilling effect* na autory blasfemických projevů.

Pokud se tedy s podobnými případy budou nyní potýkat obecné soudy, poukazují na výše podrobně představená kritéria, která bere v potaz ESLP. Ta mohou obecným soudům sloužit jako inspirace. Při posuzování blasfemického projevu soudy musí vždy brát v potaz veřejnost a povahu tohoto projevu, zejména zda se jedná o bezdůvodně urážlivý projev, či projev, který představuje příspěvek do debaty ve veřejném zájmu. Zároveň musí zohlednit i formu projevu a kontext ve kterém byl učiněn. I případná sankce za tento projev musí být přiměřená. V kontextu Česka, kde blasfemie není trestána dle trestního zákoníku (a nehrozí zde zápis v trestním rejstříku či dokonce vězení) by nepřiměřenou sankcí mohla představovat zejména příliš vysoká pokuta nebo odškodnění. Bude záležet na tom, zda soudy budou posuzovat žalobu na ochranu osobnosti, zákaz reklamy nebo přestupek proti občanskému soužití.

Oproti regulaci reklamy a přestupku žaloba na ochranu osobnosti obsahuje specifický test, který Ústavní soud vymezil ve svém nálezu. V rámci tohoto testu by soudy měly nejprve posoudit, zda se jedná o projev, který může zasáhnout do práv jednotlivých věřících.¹¹⁸ Následně by soudy měly posoudit kritéria intenzity zásahu do práva na ochranu osobnosti, tam Ústavní soud řadí kritéria definovaná ve své předchozí judikatuře¹¹⁹ a bezprostřednost újmy nebo snížení vážnosti a cti difamované osoby v očích jejích blízkých či širší veřejnosti.¹²⁰

¹¹⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 82.

¹¹⁹ Ibid., odst. 65.

¹²⁰ Ibid., odst. 65 a 84.

Nakonec by soudy měly posoudit obsah samotného projevu „*při vnímání jeho celkového kontextu a z algoritmů posouzení jeho přiměřenosti v relaci použitých prostředků a legitimních cílů.*“¹²¹ U tohoto posledního kroku by mohla hrát roli kritéria využívaná v judikatuře ESLP. Judikaturou ESLP by se ale soudy neměly inspirovat zcela a zohlednit, že uměleckému projevu nelze odepřít vyšší míru ústavní ochrany, jak zdůraznil Ústavní soud.

Závěr

Nic není takové, jak se nám na první pohled může zdát. Reakce médií a veřejnosti na případ sporu kardinála Duky s brněnskou divadelní scénou toto přísloví jasně potvrzuje. Jakkoliv kardinál Duka a Ronald Němec formálně „prohráli“, podařilo se jim skrze strategickou litigaci judikatorní dovození důvodnosti žaloby na ochranu osobnosti vůči blasfemickým projevům. Ústavní soud na základě obráceného testu legality rozšířil využitelnost žaloby na ochranu osobnosti na kolektivní difamaci náboženství i v případech, kde se jedná pouze o reflexní újmu. Jakkoliv jím formovaný test neznámá, že každá žaloba věřícího vůči autorovi blasfemického projevu bude důvodná, vytvořil prostředí, ve kterém mohou být věřící povzbuzeni tyto žaloby podávat. Sám Ústavní soud ale zdůraznil nutnost ochrany svobody projevu, a to i uměleckého, a v tomto konkrétním případě vymezil určité limity ochrany náboženského cítění. *Chilling effect* ale jistě riziko představuje. Jak přitom uvedli někteří výše citovaní autoři, i blasfemické projevy mají ve společnosti své místo. Kritika jakékoliv doktríny, včetně náboženské, do sekulárního státu a demokratické společnosti patří. Stejně tak karikatura nebo kontroverzní umění.

Vše nyní tedy záleží na obecných soudech. V případě, že bude docházet v reakci na různé blasfemické projevy k hromadnému podávání žalob, měly by vymezit jasné meze důvodnosti takovýchto žalob, aby zásah do svobody projevu autorů blasfemických projevů mohl být alespoň do určité míry předvídatelný. Částečně tak učinil již Ústavní soud, ale každý případ bude skutkově jiný a posouzení se tak budou lišit. Otázkou je, zda by do celé situace neměl nějakým způsobem zasáhnout zákonodárce, který by jasně vymezil, zda je žalobu na ochranu osobnosti možné využít jako *actio popularis*. Česko by ale mělo vyslat jasný signál, že ochrana náboženského cítění má být s ohledem na metodologické zařazení Ústavním soudem pod čl. 17 odst. 4 Listiny výjimkou a měla by nad svobodou projevu převážet pouze v těch nejzávažnějších případech.

¹²¹ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, odst. 89.